

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТУ
КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО
ПРАВознавства**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан юридичного факультету

_____ Лазур Я.В.

«__» _____ 2025 року

РОБОЧА ПРОГРАМА З ВИБІРКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВИБОРЧЕ РЕФЕРЕНДУМНЕ ПРАВО

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Галузь знань	D бізнес, адміністрування, право
Спеціальність	D8 Право
Освітньо професійна програма	«Право»
Статус дисципліни	вибіркова
Мова навчання	українська

Ужгород 2025

Робоча програма навчальної дисципліни «**Виборче референдумне право**» для здобувачів вищої освіти галузі знань **08 Право** спеціальності **081 «Право»** освітньо професійної програми **Право**.

Розробник: Берч Вероніка Вікторівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні *кафедри конституційного права та порівняльного правознавства*

протокол № ____ від «24» червня 2025 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Бисага Ю.М.

Схвалено науково-методичною комісією юридичного факультету
протокол №7 від «24» червня 2025 р.

Голова науково-методичної комісії _____ доц. Черевко П.П..

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 1 (ESTS)	Галузь знань 08 Право	Нормативна (за вибором)	
	Напрямок підготовки 6.081-право-денна		
Модулів – 2	Спеціальність (професійне спрямування): 081 Право	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 11		2026-й	
		Семестр	
Загальна кількість годин – 60 Залік – 8 год.		8-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4,3	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <u>Бакалавр</u>	30 год.	0 год.
		Практичні, семінарські	
		30 год.	0 год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		60 год.	0 год.
		Індивідуальні завдання: год.	
Вид контролю: залік			

2. МЕТА ВИБІРКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення вибіркової дисципліни «**Виборче референдумне право**» є формування у здобувачів системного розуміння правової природи виборів і референдуму як основних форм реалізації народного суверенітету, набуття теоретичних знань та практичних навичок щодо організації виборчого і референдного процесів, аналізу виборчих систем, застосування норм виборчого законодавства, а також оцінювання сучасних тенденцій розвитку механізмів безпосередньої демократії, включно з електронним голосуванням.

Відповідно до освітньої програми вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей.

Інтегральна компетентність передбачає здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері виборчого та референдумного права, що передбачає застосування конституційних принципів народного суверенітету, виборчих стандартів та міжнародних демократичних вимог в умовах нормативної складності суспільної динаміки.

Загальні компетентності (ЗК):

- знання та розуміння предметної галузі, професії; основних концепцій, базових категорій, юридичних понять (ЗК-1);
- здатність до безперервного та активного навчання, самоосвіти, постійного підвищення кваліфікації (ЗК-2);
- здатність діяти з урахуванням соціальної відповідальності та громадянських зобов'язань, з повагою ставитися до права й закону (ЗК-6);
- здатність визначати, формулювати та розв'язувати проблеми, аналізувати соціально-значущі процеси та приймати обґрунтовані рішення (ЗК-7).

Фахові компетентності спеціальності (ФК):

- здатність брати участь у розробці нормативно-правових актів (ФК-1);
- здатність забезпечувати дотримання законодавства суб'єктами права (ФК-3);
- здатність здійснювати професійну діяльність у повній відповідності до закону (ФК-4);
- здатність забезпечувати законність та правопорядок, безпеку особи, суспільства, держави в межах виконання своїх посадових обов'язків (ФК-7);
- розуміння необхідності поваги до честі та гідності особи, захисту прав і свобод людини і громадянина (ФК-8);
- вміння виявляти та усувати причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень (ФК-10).

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Муніципальне право» є успішне складання навчальних дисциплін:

ОК 4 Ділова українська мова за професійним спрямуванням

ОК 5 Теорія держави і права

ОК 10 Конституційне право зарубіжних країн

ОК 11 Конституційне право України

ОК 12 Конституційно-процесуальне право

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Виборче референдумне право», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
здійснювати збір, порівняння та аналіз матеріалів з різних джерел;	ПРН 1
формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблематики.	ПРН 2
давати короткий висновок щодо окремих проблем з достатньою обґрунтованістю;	ПРН 3
оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи ситуацію чи проблему;	ПРН 4
використовувати різноманітні інформаційні джерела для засвоєння складних питань з певної теми;	ПРН 6
самостійно визначати та формулювати ті питання, з яких потрібна допомога і діяти відповідно до рекомендацій;	ПРН 7
належним чином використовувати ту інформацію, яку отримано з першоджерел та вторинних джерел для своєї професійної діяльності;	ПРН 11
вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних;	ПРН 12
демонструвати знання і розуміння щодо визначення основних сучасних правових теорій, доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи;	ПРН 15
пояснювати та аналізувати природу та зміст основних правових інститутів та процедур як національного права, так і права зарубіжних країн;	ПРН 16
демонструвати необхідні знання та розуміння суті та змісту основних правових інститутів та норм фундаментальних галузей	ПРН 17

права;	
вміти на базовому рівні здійснювати нормотворчу, правотворчу та правозастосовну діяльність, професійний огляд та аналіз судової практики;	ПРН 18
застосовувати набуті знання та навички у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки;	ПРН 19
надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.	ПРН 20

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «Виборче референдумне право».

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен	ПРН 1
знати:	ПРН 2
• теоретичні засади виборчого та референдумного права, його понятійно-категоріальний апарат і місце у системі конституційного права;	ПРН 3
• міжнародні стандарти у сфері виборчих прав і референдумних процедур, практику їх застосування та вплив на національне регулювання;	ПРН 4
• правові моделі виборчих систем, механізм організації та стадії виборчого і референдного процесів;	ПРН 6
• підстави і види юридичної відповідальності у сфері виборчого процесу;	ПРН 7
• норми Виборчого кодексу України та законодавства про всеукраїнський референдум.	ПРН 11
вміти:	ПРН 12
• здійснювати тлумачення норм виборчого і референдумного законодавства з урахуванням конституційних принципів народного суверенітету та верховенства права;	ПРН 15
• аналізувати правові ситуації, пов'язані з організацією та проведенням виборів і референдумів, та формулювати обґрунтовані правові висновки;	ПРН 16
• застосовувати положення виборчого законодавства при розв'язанні практичних завдань і моделюванні виборчих процедур;	ПРН 17
• оцінювати правомірність дій суб'єктів виборчого процесу та визначати способи захисту порушених виборчих прав;	ПРН 18
• використовувати міжнародні стандарти та сучасні інформаційні технології, зокрема у сфері електронного голосування, для аналізу та вирішення конкретних правових ситуацій.	ПРН 19
	ПРН 20

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є: виступи на практичних заняттях; виконання індивідуальних та групових теоретико-прикладних завдань під час аудиторних занять та самостійної роботи студента; виконання тестових завдань, а також модульних контрольних робіт; залік.

Методи навчання: пошуковий метод; пояснювально-ілюстративний метод; метод мозкового штурму; метод проблемного викладу; дослідницький метод; робота в малих групах тощо. Самостійна робота, зокрема, передбачає: вивчення теоретичних аспектів, що стосуються навчальної дисципліни насамперед на основі прослуханого лекційного матеріалу; поглиблене вивчення окремих питань передбачених тем (дослідження наукової літератури на задану тему та пошук додаткової інформації, в тому числі правозастосовного характеру); підготовку до семінарських занять; узагальнення вивченого матеріалу перед іспитом тощо.

Аудиторна та самостійна робота студента забезпечується всіма необхідними навчально-методичними засобами, задля належного вивчення навчальної дисципліни чи окремої її теми, а саме: підручниками, навчальними та навчально-методичними посібниками, методичними рекомендаціями, конспектами лекцій, науковою літературою та періодичними виданнями. Вивчення дисципліни включає в собі і дистанційну організацію навчання, зокрема, в системі Moodle та за допомогою платформ Google (Google Meet, Classroom тощо).

Система оцінювання результатів навчання студентів враховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекційні та семінарські заняття, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання результатів навчання здійснюється за накопичувальною 100-бальною системою, яке включає:

- поточний контроль, що здійснюється протягом навчання студента під час проведення лекційних та семінарських занять і оцінюється сумою набраних балів (мінімальна кількість балів, що дозволяє студенту скласти залік (іспит), – 35 балів);

- модульний контроль, що проводиться після вивчення матеріалу відповідної частини дисципліни – змістового модуля, з врахуванням результатів поточного контролю;

- підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі семестрового заліку (іспиту), відповідно до графіку навчального процесу.

Форма підсумкового семестрового контролю: залік.

Поточний контроль з навчальної дисципліни проводиться в таких формах: активна робота на лекційних та семінарських заняттях (зокрема, активна участь у дискусії та презентації матеріалу), написання есе, розв'язання задач, тестування тощо.

Методи поточного контролю: усний та письмовий.

Форма модульного контролю: написання модульної контрольної роботи,

включаючи описові та практичні завдання, а також тести.

Критерії оцінювання самостійної роботи студентів: рівень знань; володіння понятійно-категорійним апаратом; вміння узагальнювати набуті знання за окремими темами та вміння робити обґрунтовані висновки, наявність навичок і прийомів виконання практичних завдань тощо.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота	Сума
T.1	T.2	T.3	T.4	T.5	50	100
10	10	10	10	10		

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота						Модульна контрольна робота	Сума
T6	T7	T8	T9	T10	T11	50	100
8	9	8	9	8	8		

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	14	50	16	50
Письмове тестування при тематичному оцінюванні				
Письмова контрольна робота				
Модульна контрольна робота	1	50	1	50
Разом	14	100	16	100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи
Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

До підсумкового семестрового контролю з навчальної дисципліни допускаються студенти, які отримали не менше 35 балів (враховуються результати модульної контрольної роботи та поточного контролю під час семінарів та самостійної роботи студента).

До підсумкового (семестрового) контролю з навчальної дисципліни не допускаються студенти, підсумкова модульна оцінка яких становить менше 35 балів. Студент, який за результатами модульних контролів отримав оцінку «F» (менше 34 балів), повинен до проведення підсумкового (семестрового) контролю покращити цю оцінку. Без такого покращання до підсумкового (семестрового) контролю він не допускається.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1.	Тема 1. Виборче референдумне право як навчальна дисципліна.
	Тема 2. Виборче право. Поняття та класифікація виборчих систем.
	Тема 3. Організація виборчого процесу.
	Тема 4. Поняття та система суб'єктів виборчого процесу в Україні.
	Тема 5. Виборчі технології.
Модуль 2.	Тема 6. Вибори Президента України.
	Тема 7. Вибори народних депутатів України.
	Тема 8. Місцеві вибори в Україні.
	Тема 9. Теоретико-правові засади референдуму як форми безпосереднього народовладдя.
	Тема 10. Референдний процес. Форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.
	Тема 11. Електронне голосування.

6.2. Структура навчальної дисципліни для очної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин – 120					
	Форма навчання: денна					
	Усього	у тому числі				
лекції		практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота	
Тема 1. Виборче референдумне право як навчальна дисципліна.	9	2	2	-	-	5
Тема 2. Виборче право. Поняття та класифікація виборчих систем.	18	4	4	-	-	10
Тема 3. Організація виборчого процесу.	13	4	4	-	-	5
Тема 4. Поняття та система суб'єктів виборчого процесу в Україні.	9	2	2	-	-	5
Тема 5. Виборчі технології.	9	2	2	-	-	5
Тема 6. Вибори Президента України.	9	2	2	-	-	5
Тема 7. Вибори народних депутатів України.	9	2	2	-	-	5
Тема 8. Місцеві вибори в Україні.	9	2	2	-	-	5
Тема 9. Теоретико-правові засади референдуму як форми безпосереднього народовладдя.	9	2	2	-	-	5
Тема 10. Референдний процес. Форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.	13	4	4	-	-	5
Тема 11. Електронне голосування.	13	4	4	-	-	5
Разом за семестр	120	30	30	-	-	60
Разом за рік	120	30	30			60

6.3. Теми лекційних занять

ТЕМА 1. ВИБОРЧЕ РЕФЕРЕНДУМНЕ ПРАВО ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА (2 год.)

1. Поняття та основні підходи щодо розуміння виборчого референдумного права.
2. Предмет та метод виборчого референдумного права.
3. Поняття джерел виборчого референдумного права. Класифікація джерел виборчого референдумного права України.

ТЕМА 2. ВИБОРЧЕ ПРАВО. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ (4 год.)

1. Виборче право. Виборча система.
2. Мажоритарна система відносної більшості.
3. Мажоритарна система абсолютної більшості.
4. Мажоритарна система кваліфікованої більшості.
5. Преференційна мажоритарна система.
6. Пропорційні системи.
7. Способи формування змішаних систем.
8. Система єдиного перехідного голосу.

ТЕМА 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ (4 год.)

1. Загальні положення щодо організації виборчого процесу.
2. Реєстрація виборців і складання виборчих списків.
3. Висування кандидатів.
4. Виборча застава.
5. Фінансування виборів.
6. Процедура голосування.
7. Підрахунок голосів.

ТЕМА 4. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ (2 год.)

1. Поняття та класифікації суб'єктів виборчого процесу в Україні.
2. Конституційні принципи діяльності суб'єктів виборчого процесу в Україні.
3. Гарантії діяльності суб'єктів виборчого процесу в Україні.
4. Конституційні та законодавчі основи відповідальності суб'єктів виборчого процесу в Україні.
5. Політична культура суб'єктів виборчого процесу.

ТЕМА 5. ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ (2 год.)

1. Політичні технології. Політичний маркетинг.
2. Сегментування політичного ринку.
3. Створення позитивного іміджу. Політичне рекламування.
4. Маніпулятивні виборчі технології.

ТЕМА 6. ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ (2 год.)

1. Загальна характеристика виборів Президента України.
2. Особливості територіальної організації виборів Президента України.
Виборчі комісії.
3. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення виборів Президента України.
4. Висування та реєстрація кандидатів на пост Президента України.
5. Гарантії діяльності кандидатів на пост Президента України та офіційних спостерігачів.
6. Проведення голосування та визначення результатів виборів Президента України.
7. Повторні та позачергові вибори Президента України.

ТЕМА 7. ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ (2 год.)

1. Основоположні засади проведення виборів народних депутатів України.
2. Територіальна організація виборів народних депутатів України.

3. Виборчі фонди партій та кандидатів у народні депутати України.
4. Висування і реєстрація кандидатів у народні депутати України.
5. Інформаційне забезпечення виборів народних депутатів України.
6. Особливості проведення голосування та здійснення підрахунку голосів.

Оприлюднення результатів виборів.

7. Реєстрація обраних народних депутатів України.

ТЕМА 8. МІСЦЕВІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ (2 год.)

1. Загальні засади проведення місцевих виборів в Україні.
2. Територіальна організація місцевих виборів.
3. Конституційно-правовий статус виборчих комісій з місцевих виборів.
4. Фінансування місцевих виборів. Виборчі фонди.
5. Висування та реєстрація кандидатів на місцевих виборах.
6. Інформаційне забезпечення місцевих виборів.
6. Особливості проведення голосування та здійснення підрахунку голосів.

Оприлюднення результатів виборів.

7. Реєстрація обраних депутатів, сільського, селищного та міського голови.

ТЕМА 9. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕФЕРЕНДУМУ ЯК ФОРМИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО НАРОДОВЛАДДЯ (2 год.)

1. Референдум як конституційно-правовий інститут у системі форм безпосередньої демократії.
2. Правова природа та функціональне призначення референдуму в механізмі народного суверенітету.
3. Переваги та потенційні ризики застосування референдуму в демократичній державі.
4. Критерії та доктринальні підходи до класифікації референдумів.

ТЕМА 10. РЕФЕРЕНДНИЙ ПРОЦЕС. ФОРМИ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ (4 год.)

1. Поняття та структурні стадії референдного процесу.
2. Ініціювання та порядок організації всеукраїнського референдуму.
3. Проблеми нормативного забезпечення та перспективи законодавчого врегулювання місцевого референдуму в Україні.
4. Інші форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.
 - 4.1. Загальні збори (конференція) жителів.
 - 4.2. Місцева ініціатива.
 - 4.3. Громадські слухання.
 - 4.4. Участь жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету.
 - 4.5. Публічні консультації.
 - 4.6. Консультативно-дорадчий орган при органах та/або посадових особах місцевого самоврядування.
 - 4.7. Громадське оцінювання діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.
 - 4.8. Інші форми участі, що не суперечать закону.

ТЕМА 11. ЕЛЕКТРОННЕ ГОЛОСУВАННЯ (4 год.)

1. Електронне голосування: загальні засади.
2. Загальні технології електронного голосування та підрахунку голосів
3. Міжнародні стандарти електронного голосування.
4. Етапи впровадження систем електронного голосування та підрахунку голосів.

6.4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	
		очна	заочна
1	Тема 1. Виборче референдумне право як навчальна дисципліна.	2	0
2	Тема 2. Виборче право. Поняття та класифікація виборчих систем.	4	0
3	Тема 3. Організація виборчого процесу.	4	0
4	Тема 4. Поняття та система суб'єктів виборчого процесу в Україні.	2	0
5	Тема 5. Виборчі технології.	2	0
6	Тема 6. Вибори Президента України.	2	0
7	Тема 7. Вибори народних депутатів України.	2	0
8	Тема 8. Місцеві вибори в Україні.	2	0
9	Тема 9. Теоретико-правові засади референдуму як форми безпосереднього народовладдя.	2	0
10	Тема 10. Референдний процес. Форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.	4	0
11	Тема 11. Електронне голосування.	4	0
Разом		30	0

ТЕМА 1. ВИБОРЧЕ РЕФЕРЕНДУМНЕ ПРАВО ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА (2 год.)

1. Поняття та основні підходи щодо розуміння виборчого референдумного права.
2. Предмет та метод виборчого референдумного права.
3. Поняття джерел виборчого референдумного права. Класифікація джерел виборчого референдумного права України.
4. Основні тенденції у розвитку виборчого та референдумного законодавства України.
5. Міжнародні джерела з питань виборчого референдумного права.

ТЕМА 2. ВИБОРЧЕ ПРАВО. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ (4 год.)

1. Виборче право. Виборча система.
2. Мажоритарна система відносної більшості.
3. Мажоритарна система абсолютної більшості.
4. Мажоритарна система кваліфікованої більшості.
5. Преференційна мажоритарна система.
6. Пропорційні системи.
7. Способи формування змішаних систем.
8. Система єдиного перехідного голосу.

ТЕМА 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ (4 год.)

1. Загальні положення щодо організації виборчого процесу.
2. Реєстрація виборців і складання виборчих списків.
3. Висування кандидатів.
4. Виборча застава.
5. Фінансування виборів.
6. Процедура голосування.
7. Підрахунок голосів.

ТЕМА 4. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ (2 год.)

1. Поняття та класифікації суб'єктів виборчого процесу в Україні.
2. Конституційні принципи діяльності суб'єктів виборчого процесу в Україні.
3. Гарантії діяльності суб'єктів виборчого процесу в Україні.
4. Конституційні та законодавчі основи відповідальності суб'єктів виборчого процесу в Україні.
5. Політична культура суб'єктів виборчого процесу.

ТЕМА 5. ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ (2 год.)

1. Політичні технології. Політичний маркетинг.
2. Сегментування політичного ринку.
3. Створення позитивного іміджу. Політичне рекламування.
4. Маніпулятивні виборчі технології.

ТЕМА 6. ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ (2 год.)

1. Загальна характеристика виборів Президента України.
2. Особливості територіальної організації виборів Президента України.
Виборчі комісії.
3. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення виборів Президента України.
4. Висування та реєстрація кандидатів на пост Президента України.
5. Гарантії діяльності кандидатів на пост Президента України та офіційних спостерігачів.
6. Проведення голосування та визначення результатів виборів Президента України.
7. Повторні та позачергові вибори Президента України.

ТЕМА 7. ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ (2 год.)

1. Основоположні засади проведення виборів народних депутатів України.
2. Територіальна організація виборів народних депутатів України.

3. Виборчі фонди партій та кандидатів у народні депутати України.
4. Висування і реєстрація кандидатів у народні депутати України.
5. Інформаційне забезпечення виборів народних депутатів України.
6. Особливості проведення голосування та здійснення підрахунку голосів.

Оприлюднення результатів виборів.

7. Реєстрація обраних народних депутатів України.

ТЕМА 8. МІСЦЕВІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ (2 год.)

1. Загальні засади проведення місцевих виборів в Україні.
2. Територіальна організація місцевих виборів.
3. Конституційно-правовий статус виборчих комісій з місцевих виборів.
4. Фінансування місцевих виборів. Виборчі фонди.
5. Висування та реєстрація кандидатів на місцевих виборах.
6. Інформаційне забезпечення місцевих виборів.
6. Особливості проведення голосування та здійснення підрахунку голосів.

Оприлюднення результатів виборів.

7. Реєстрація обраних депутатів, сільського, селищного та міського голови.

ТЕМА 9. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕФЕРЕНДУМУ ЯК ФОРМИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО НАРОДОВЛАДДЯ (2 год.)

1. Референдум як конституційно-правовий інститут у системі форм безпосередньої демократії.
2. Правова природа та функціональне призначення референдуму в механізмі народного суверенітету.
3. Переваги та потенційні ризики застосування референдуму в демократичній державі.
4. Критерії та доктринальні підходи до класифікації референдумів.

ТЕМА 10. РЕФЕРЕНДНИЙ ПРОЦЕС. ФОРМИ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ (4 год.)

1. Поняття та структурні стадії референдного процесу.
2. Ініціювання та порядок організації всеукраїнського референдуму.
3. Проблеми нормативного забезпечення та перспективи законодавчого врегулювання місцевого референдуму в Україні.
4. Інші форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.
 - 4.1. Загальні збори (конференція) жителів.
 - 4.2. Місцева ініціатива.
 - 4.3. Громадські слухання.
 - 4.4. Участь жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету.
 - 4.5. Публічні консультації.
 - 4.6. Консультативно-дорадчий орган при органах та/або посадових особах місцевого самоврядування.
 - 4.7. Громадське оцінювання діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.
 - 4.8. Інші форми участі, що не суперечать закону.

ТЕМА 11. ЕЛЕКТРОННЕ ГОЛОСУВАННЯ (4 год.)

1. Електронне голосування: загальні засади.
2. Загальні технології електронного голосування та підрахунку голосів
3. Міжнародні стандарти електронного голосування.
4. Етапи впровадження систем електронного голосування та підрахунку голосів.

7.САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	Заочна
1	Виборче референдумне право як навчальна дисципліна.	5	0
2	Виборче право. Поняття та класифікація виборчих систем.	10	0
3	Організація виборчого процесу.	5	0
4	Поняття та система суб'єктів виборчого процесу в Україні.	5	0
5	Виборчі технології.	5	0
6	Вибори Президента України.	5	0
7	Вибори народних депутатів України.	5	0
8	Місцеві вибори в Україні.	5	0
9	Теоретико-правові засади референдуму як форми безпосереднього народовладдя.	5	0
10	Референдний процес. Форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.	5	0
11	Електронне голосування.	5	0
Разом		60	0

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Баймуратов М. О. Теоретичні підходи до формування правового простору локальної демократії в Україні. *Роль юридичної служби органу місцевого самоврядування в формуванні та функціонуванні правового простору локальної демократії*: монографія. Одеса: Фенікс, 2024. 234 с.
2. Барнич К.І., Бисага Ю.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Фрідманський Р.М. Реалізація конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань: Монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 220 с. (220/44, 12,76 д.а./ 2,55 д.а.)
3. Берч В. Парадигма імплікативного взаємозв'язку демократії та конституціоналізму: ключові цінності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право.* № 74. Том №1. 2022. С.55-58.
4. Берч В.В. Ukraine – a candidate for joining the EU: current challenges of the court system. *Конституційно-правові академічні студії.* №1. 2022. С.54-58. DOI <https://doi.org/10.24144/2663-5399.2022.1.06>
5. Берч В.В. До питання про конституційні засади народного суверенітету та безпосередньої демократії у контексті досягнення цілей сталого розвитку. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року)*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 54-58.
6. Берч В.В. Інститут безпосередньої демократії як політико-правовий інструмент коригування державно-владних рішень. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 30 червня 2023 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет. 2023. С. 46-51.
7. Берч В.В. Ключові фактори впливу технократії на тенденційні аспекти розвитку демократії: глобальний вимір. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. №4. С. 110-114.

8. Берч В.В. Ключові чинники формування громадської думки щодо розвитку демократичних процесів у сучасних зарубіжних державах. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 23 серпня 2023 р.)*. Кременчук: ЦФЕНД. 2023. С.50-53.

9. Берч В.В. Місцеве самоврядування в системі забезпечення національної безпеки: інституційні та управлінські аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 627-629. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/146>

10. Берч В.В. Основні підходи до розуміння поняття «народ». *Право на достовірну інформацію, інформаційна безпека в умовах війни: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 31 березня 2023 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2023. С. 22-27.

11. Берч В.В. Реалізація принципу народного суверенітету як ключова ідея демократії. *Функціонування Конституції України в умовах війни: теоретичні засади та практичні реалії: матеріали міжнародної правової школи (м.Ужгород, 27 червня 2022 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 29-36.

12. Берч В.В. Роль прямого народовладдя у вирішенні суспільно-значущих державно-владних рішень. *Правові засади капітуляції московії перед Україною: можливості, умови та наслідки: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 7 липня 2023 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2023. С. 27-33.

13. Берч В.В. Феномен демократії за Юргеном Габермасом. *Роль військових адвокатів у захисті прав громадян в умовах воєнного стану: досвід України: матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 28 березня 2024 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2024. С.12-14.

14. Берч В.В. Характерні ознаки принципу народовладдя. *Роль вищої школи, викладачів-правників у формуванні патріотизму, професіоналізму, порядності у студентському середовищі в умовах війни: досвід України:*

матеріали міжнародної правової школи (м. Ужгород, 30 травня 2024 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2024. С. 12-15.

15. Берч В.В., Марушка М.Т. Порівняльний аналіз статусу глави держави у Німеччині, Франції та Польщі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право.* 2025. Вип. 88. Ч. 1. С. 122-128. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.16>

16. Берч В.В., Пирога І.С. Реалізація принципу народного суверенітету – фундамент належного функціонування правової держави та громадянського суспільства в Україні. *Закарпатські правові читання. Трансформація національних правових систем країн Центральної та Східної Європи в умовах сучасних викликів: матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 28-29 квітня 2022 р. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С.73-75.*

17. Бисага Ю.М., Берч В.В. *Парадигма конституційних цінностей в умовах війни. Матеріали 78-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету.* Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла». 2024. С. 52-57.

18. Бисага Ю.М., Берч В.В. *Парадигма конституційних цінностей в умовах війни. Матеріали 78-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету (26-29 лютого 2024 року).* Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла». 2024. С. 52-57.

19. Бисага Ю.М., Берч В.В. *Правова природа інтелектуального фронту: роль науки у військовому конфлікті: Сталій розвиток та інституційна спроможність в умовах війни: національний та міжнародно правовий аспект»: матеріали XVI Міжнародної науково – практичної конференції «Закарпатські правові читання. (м.Ужгород, 26-27 квітня 2024 р.). Львів – Торун: Liga-Pres, 2024. С.263-265.*

20. Бисага Ю.М., Берч В.В., Продан В.І. *Інструментальна цінність Конституції України. Збірник матеріалів тез доповідей круглого столу «Вектори вдосконалення національного механізму захисту прав людини» (Київ, 7 липня 2021 року).* Зб. наук. пр. Київ–Тернопіль : КНУБА, ВГО «Асоціація українських правників», «Бескиди», 2021. С. 47-49.

21. Бодак Н. В. Адміністративно-правові засади організації місцевої влади: сучасний стан та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ужгород. 2017. 18 с.

22. Вишневська М.М., Бисага Ю.М., Берч В.В. Парадигма конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу в умовах трансформації демократичних інститутів: Монографія. Луцьк: Вежа-Друк. 2025. (подано до друку).

23. Відновлення та системний післявоєнний розвиток України – переможниці в умовах нового світового правопорядку: аналіз, погляди, передбачення : міжнар. колект. моногр. = Recovery and systematic post-war development of Ukraine - winners in the conditions of the new world legal order: analysis, views, predictions / [наук. ред.: Ю. М. Бисага, Д. М. Белов, І. С. Пирога та ін.] ; рец. : О. О. Берназюк, А. Б. Медвідь ; [М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Ін-т держ. і права країн Європи, Наук.-дослід. ін-т теорії та практики правосуддя та ін]. Братислава–Ужгород : РІК-У, 2023. 286 с.

24. Войнова Е. О. Концепція мережевого суспільства як структурно-функціоналістська основа теорії електронної демократії. Політикус. 2021. Вип. 1. С. 12–19. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11877/1/Voinova.pdf>

25. Войтович Р. Мережеве суспільство як нова форма соціальної організації в умовах глобалізації. Політичний менеджмент. 2010. № 5. С. 3–18. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/voitovych_merezheve.pdf

26. Воробйов В. А. «Електоральний маятник». Вибір між пропорційною та мажоритарною системами як детермінанта парламентського представництва. Політикус. 2022. Вип. 1. С. 34–38. URL: http://politicus.od.ua/1_2022/5.pdf

27. Дерев'янка, С. М. "Спроби легітимації рашистського окупаційного режиму через референдум та їх нікчемність." *Держава і право. Юридичні і політичні науки* 91 (2022): 249-261.

28. Загірний О.В. Медіатизація політики як чинник демократичного транзиту. Політикус. 2021. № 2. С. 32–36. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/12023>

29. Калашлінська М.В. Аналіз політичних дебатів в контексті поведінкової теорії політики. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки. 2024. № 9. С. 95–100. DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2024.9.15>.
30. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо інтернету, бізнесу та суспільства / Пер. з англ. К.: «Вид-во «Ваклер», 2007. 304 с.
31. Климкова І.І., Остапенко М.А. Вибори і виборчі системи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011. 160 с.
32. Ключковський Ю.Б. Форми народовладдя в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Юридичний журнал «Право України». 2019. № 10. С. 95-112.
33. Кондратенко Н. В. Дебати так дебати, або комунікативна поведінка українських політиків у передвиборчих перегонах. Записки з українського мовознавства. 2025. № 32. С. 306–317. URL: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337367>
34. Конституційне право України: Підручник. 11-е видання: (присвячене 25-ій річниці Конституції України та 30-ій річниці незалежності України) перероблене та доповнене. Ужгород: РІК-У, 2021. 516 с.
35. Конституційно-правове регулювання прав і свобод громадян в Україні: колективна монографія/ під. Ред. І.С. Пирого, Ю.М. Бисаги. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 472 с.
36. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр#Text>
37. Кшемінський А. Медіократія: що ЗМІ роблять із політиками. Детектор медіа Суспільного. 21 квітня 2011. URL: <https://stv.detector.media/inshe/read/1424/2011-04-21-mediokratiya-shcho-zmiroblyat-iz-politykamuy/>
38. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Референдне право України: навч. посібник. Київ: Видавництво «Ліра», 2009. 366 с.
39. Поличко Т.В., Бисага Ю.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Нечипорук Г.Ю., Петрецька Н.І. Верховенство конституційних норм у національній системі права: порівняльно-аналітичне дослідження: монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020.

220 с. (220/44, 12,76 д.а./ 2,55 д.а.)

40. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1 / Пер. з англ. О. Коваленко. Київ : Основи. 1994. 444 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Popper_Karl/Vidkryte_suspilstvo_ta_ioho_vorohy_Tom_1.pdf

41. Права людини у муніципально-правовому вимірі: доктрина та проблеми реалізації : колект. монографія / О. В. Батанов, В. В. Берч, Д. М. Белов, М. В. Белова, Ю. М. Бисага, О. П. Білак, Д. Л. Ворон, С. С. Калинюк, Н. І. Петрецька, І. С. Пирога, С. С. Пирога, В. І. Продан; ред.: І. С. Пирога, Ю. М. Бисага; Ужгородський національний університет, Інститут держави і права країн Європи, Науково-дослідний інститут теорії та практики правосуддя, Громадська організація "Асоціація міжнародного освітнього та наукового співробітництва". - Луцьк : Вежа-Друк, 2025. - 309 с. - (Право на всякі потреби).

42. Право - дієвий засіб перемоги України у війні з РФ: аналітика, оцінки, прогнози: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. Бисаги Ю.М., Белова Д.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Заборовського В.В. та Продан В.І. Ужгород: Видавничий дім «РІК-У», 2023. 275 с. ISBN 978-80-974150-2-2

43. Право в умовах війни: питання теорії та практики: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. Бисаги Ю.М., Белова Д.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Заборовського В.В. та Продан В.І. Ужгород: Видавничий дім «РІК-У», 2023. 268с. ISBN 978-80-974150-2-1

44. Романчук О.З., Бисага Ю.М., Берч В.В., Нечипорук Г.Ю., Чечерський В.І. Електронне урядування: конституційно-правове дослідження: монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 196 с. (196/39, 11,37 д.а./ 2,26 д.а.)

45. Стефанчук Р.О., Федоренко В.Л. Всеукраїнський референдум у системі референдної демократії: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 162 с.

46. Тягло О. Чи актуальні роздуми Карла Поппера про демократію сьогодні? Актуальні проблеми духовності. 2025. Вип. 26. С. 252–281. URL: <https://journal.kdpu.edu.ua/apd/en/article/view/7757/7660>

47. Узніченко В. Вплив засобів масової інформації на електоральні орієнтири молоді. Освіта регіону. 2012. № 2. С. 281–286. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/826>

48. Фаловська І.М., Бисага Ю.М., Бисага Ю.Ю., Коцкулич В.В. Конституційний принцип рівності: правозастосовчі аспекти: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 204 с.

49. Фартушний Д. С. Чинники електорального вибору: партійні ідеології vs. медіа-скандали. Просторове планування: містопланування, архітектура, політичні та соціокультурні засади : Зб. наук. пр., Вип. II. В 3-х ч. Київ–Тернопіль : КНУБА, «Бескиди», 2021. Ч. 3. С.192–196. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7579e8bb-7e40-423cb56d-da7c68b80535/content>

50. Федотенко К. А. Концепція медіатизації в контексті дослідження впливу змі на політичну свідомість громадян. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2023. № 32. С. 293–295. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.13.10.2023.052>

51. Шаріпов Р. Р. Взаємодія медіа та політичної системи в контексті формування громадської думки. Політологічний вісник. 2024. № 93. С. 184-196. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2024.93.184-196>

52. Шипілов Л.М. Народовладдя як основа демократичної держави: монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 216 с.

53. Шрам В., Сіберт Ф., Петерсон Т. Вільний ринок ідей. Незалежний культурологічний часопис «І». 2004. Число 32. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n32texts/schramm.htm>

54. Яковлев Д. В. Мистецтво вибору: психологія управлінських рішень. Сучасна психологія: виклики та перспективи : збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. присвяч. Всесвітньому дню психічного здоров'я (м. Одеса, 10 жовт. 2025 р.) / за заг. ред. М. Р. Аракеяна. Одеса, 2025. С. 202–204. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/99486d7a-b788-4537-b15a-5c68a0eccd1b/content>

55. Яковлев Д. В. Цифрова дезінформація: технології пропаганди у соціальних мережах. Трансформація українського суспільства в цифрову еру :

матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 березня 2025 р. Одеса – НУ «ОЮА», 2025. С. 36–40. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9f8c118-3afc-41e5-af9c-117ab8c93d6c/content>

56. Berch V.V. People's sovereignty – the fundamental principle of constitutionalism. *Конституційно-правові академічні студії*. 2023. №1. С. 20-24. DOI: <https://doi.org/10.24144/2663-5399.2023.1.03>

57. Berch, V., Lankevych, A., Naturkach, R., Bysaha, Y., & Prodan, V. (2024). The role of digital technologies in building an inclusive and transparent society: an analysis of the legal mechanisms of democratic governance. *Amazonia Investiga*. № 13(79). P.177-188. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.79.07.14> (Web of science)

58. Berch, V., Lankevych, A., Naturkach, R., Bysaha, Y.M., & Bysaha, Y.Y. (2024). Educational aspects in the constitutional and legal provision of democratic governance under martial law: A comparative study. *Revista Eduweb*, 18(3), 276-293. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.03.21>

59. Kotskulych V.V. Specifics of implementation of judicial consideration within judicial discretion. Jurisprudence issues in the development of legal literacy and legal awareness of citizens: collective monograph / D. M. Bielov, S. B. Buletsa, Yu. M. Bysaga, Yu. Yu. Bysaga, etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. P. 100-116.

60. Pyroha, I., Tokarchuk, L., Perezhniak, B., Nikitenko, L., Berch, V. E-democracy: an urgent need or a tribute to fashion? *Legal analysis. Amazonia Investiga*. 2022. № 11(51). P. 240-249. URL: amazoniainvestiga.info/check/51/24-240-249.pdf (<https://doi.org/10.34069/AI/2022.51.03.24>) (Web of science)

Нормативні джерела

1. Виборчий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. № 7. № 8. № 9. Ст.48.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036
3. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
6. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
7. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 3 листопада 2013 року. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5475-17> (визнано неконституційним згідно з рішенням Конституційного Суду від 26.04.2018).
8. Про всеукраїнський референдум: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2023. № 1-2. Ст.1.
9. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 03 липня 1991 року № 1286-XII. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1286-12> (втратив чинність).
10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
11. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року № 1932-IV. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-15>

Інтернет-сторінки

1. www.president.gov.ua. – Офіційна сторінка Президента України
2. www.rada.gov.ua – Офіційна сторінка Верховної Ради України
3. www.kmu.gov.ua – Офіційна сторінка Кабінету Міністрів України
4. www.rainbow.gov.ua – Офіційна сторінка Ради національної безпеки та оборони України
5. www.ombudsman.kiev.ua – Офіційна сторінка Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
6. www.cvk.gov.ua – Офіційна сторінка Центральної виборчої комісії України
7. <http://vkksu.gov.ua/> – Офіційна сторінка Вищої кваліфікаційної комісії суддів України
8. <http://nsj.gov.ua/> – Офіційна сторінка Національної школи суддів України
9. <http://www.nau.kiev.ua/> - правові системи НаУ
10. <http://www.liga.net> – «Ліга»
11. <http://www.razumkov.org.ua> – Центр Разумкова
12. <http://www.nbuv.gov.ua/node/2116> – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського